

Kjetil Stormark

**DA
TERROREN
RAMMET
NORGE**

189 MINUTTER
SOM RYSTET VERDEN

Metoderapport til SKUP, 18. januar 2012

1. Navn på journalistene

Ola Haram (research/intervjuer), Carl Astrup (research) og Kjetil Stormark (research/intervjuer/analyse og sammenstilling/forfatter).

2. Prosjektets navn

«Da terroren rammet Norge. 189 minutter som rystet verden».

3. Publisert når

Utgitt i bokform, på Kagge forlag, 2. desember 2011.

4. Redaksjon

Logos Media Ltd, Rostedsvei 12, 3610 Kongsberg. Tlf. 4177 5050.

5. Journalistens adresse og kontaktinformasjon

Frilansjournalist Kjetil Stormark. Ellers som ovenfor.

6. REDEGJØRELSE FOR ARBEIDET



Klokken er 15.39. Bølgene skulper mot land. Jeg ser på displayet på mobiltelefonen min at jeg har et ubesvart anrop. Men det er fra skjult nummer. Først senere skal jeg få vite at det er kolleger i Sunday Times i London som har forsøkt å få kontakt. Mine barn som leker på sandstranda like nord for København, vet ennå ikke at en 32 år gammel mann for evig og alltid har endret hjemlandet deres, landet som de skal vokse opp og forhåpentligvis bli gamle i.

Noen minutter senere, klokken 15.45 får jeg en tekstmelding gjennom nyhetsvarseltjenesten til NRK. «NRK Nyheter: En kraftig eksplosjon har rammet regjeringskvartalet i Oslo. Alle vinduer i regjeringsbygget skal være knuste», står det der. Med en gang jeg ser meldingen, ringer jeg til en kjent med forsvarsbakgrunn i Oslo, som allerede er i telefonkonferanse med en tidligere kollega. Han kople meg inn på linjen. «Er dette en gass eksplosjon, eller snakker vi om en bombe?», er temaet vi diskuterer. Informasjonen er til å begynne med ganske sparsommelig. Vi greier ikke trekke en endelig konklusjon. Men jeg hører på bekymringen til de to andre at det trolig er langt mer alvorlig enn en gass eksplosjon.



Vi drar hjem tidlig den dagen, til feriehuset vi disponerer. Min kone og jeg følger vantro nyhetene fra Norge. Jeg blir sittende oppe gjennom natten, dels for å ferdigstille to nyhetssaker for tidsskriftet PLOT om hackere og kampen om Norges terrorberedskap (redegjort for i to andre metoderapporter) - og dels for å følge utviklingen i

de dramatiske hendelsene hjemme i Norge. Jeg innser tidlig at jeg trolig kjenner flere foreldre som har barn på Utøya. Sannsynligheten er stor for at jeg kjenner noen som har mistet noen.

På nettet treffer jeg ved 22.45-tiden et medlem av den norske hackergruppen Noria.

<xxxxx> NORIA skal starte egen operasjon

<xxxxx> som svar på dette

<Kjetil Stormark> ok? hva da?

<xxxxx> usikkert enda

<xxxxx> vi må se hvordan situasjonen utvikler seg

<xxxxx> men om nødvendig

<xxxxx> vil vi bistå med å jakte ned de jævlene som sto bak

<Kjetil Stormark> så white hat til slutt, mao? (white hat: hackere som utelukkende begår gode handlinger)

<xxxxx> alt for Norge

Når meldingen om mer enn 80 drepte på Utøya kommer, sliter jeg med i likhet med de fleste andre med å holde gråten tilbake. Min kone og jeg beslutter raskt å avbryte ferien. Siden vi har byttet hus med en dansk familie i ferien, tar det tid å vaske seg ut av huset. Danske aviser er fulle av grufulle bilder fra Norge. Dansker som hører meg snakke norsk med barna, ser lenge på oss før de tør å si noe. Det virker som om de sliter med å finne ord.

En eldre dame ser på meg, nøler litt, før hun spør: «Er du norsk?» Jeg nikker til svar.

«Skrekkelig. Det som er skjedd i Norge, er skrekkelig».

Jeg greier bare å nikke til svar.

Før vi rekker å reise fra Danmark, er jeg allerede engasjert av nyhetsbyrået Reuters, som vil ha meg på plass i Oslo så tidlig som mulig. Sent lørdag ettermiddag drar vi fra København. Jeg har lovet å stille på jobb i Oslo grytidlig søndag morgen. Det gir meg en margin på en snau times søvn.



Når jeg kommer til Oslo sentrum, er det

som å komme tilbake til New York dagen etter 11. september. Stillheten og det lavmælte nesten tause folkelivet, er det som slår meg først. Det har senket seg et alvor over folk i Oslos gater som jeg ikke har sett før i Norge. Men det bringer tilbake 10 år gamle følelser, fra tiden da min kone og jeg bodde i New York og jeg selv arbeidet ved den norske FN-delegasjonen i verdensmetropolen.

Etter et kildemøte med en forsvarskilde i Oslo sentrum mandag, går jeg til Oslo domkirke. Der er blomsterhavet i ferd med å vokse seg stadig større. Telefonen ringer. Det er

tidligere VG-kollega Alexander Øystå, viseadministrerende direktør i Egmont Hjemmet Mortensen som ringer. Øystå er også sjefredaktør i Vi Menn. Han vil at jeg skal skrive et par større saker om Norges terrorberedskap for dem. Deretter legger han til: «Kjetil, dette burde du skrive bok om. Dette er jo temaer du har skrevet om i årevis.»



Når ideen først ble sådd, ved hjelp av min kollega, tok det ikke lang tid. Etter å ha tenkt over ideen i bare noen minutter, ringte jeg til forlegger Erling Kagge i Kagge forlag. Jeg var allerede i gang med to andre bokprosjekter. Det var ikke spesielt gunstig å komme dragende med et forslag til et tredje. Men etter 22. juli var normale tyngdelover satt ut av spill. Kagge tente raskt på ideen. Han skjønnte instinktivt at dette var en så stor og dramatisk hendelse at den kommer til å prege Norge i tiår framover. Etter å ha stilt noen kontrollspørsmål, ga han klarsignal. «Det er bare å gå i gang, Stormark. Sett i gang!».

Fra da begynte jeg å si konsekvent nei til alle henvendelser fra norske og internasjonale medier med tanke på frilansengasjementer. Det var store penger jeg sa nei til. For en frilanser bortimot privatøkonomisk galskap. Men samtidig var det nødvendig å holde blikket stivt på målet, dersom en bok skulle være gjennomførbar.

I starten av prosjektet undervurderte både jeg og forlaget grovt den tidsbruken som prosjektet ville omfatte. Til å begynne med var det en tidslinjebok både forlaget ville ha og jeg ville lage.

Kartlegge og systematisere åpne kilder

Til å begynne med hyret jeg inn Carl Astrup som researcher, en ung og energisk student som noen uker tidligere hadde invitert seg selv til arbeidsintervju og som insisterte på å få prøve seg. Han fikk jobben med å sammenstille alle de viktigste nyhetssakene som hadde øyenvitneskildringer eller på annet vis fortalte noe om tidslinjen. Dette var et arbeid som jeg selv også gikk umiddelbart i gang med.

Identifisere intervjuobjekter

Samtidig med at vi startet på systematiseringsarbeidet ifht åpne kilder, begynte jeg å lage en oversikt over hvem vi burde intervju til prosjektet.

Listen ble delt inn i regjeringkvartalet og Utøya i første grovsortering, deretter brukket opp i mange forskjellige underkategorier: 1. Overlevende/øyenvitner (herunder frivillige hjelpere), 2. Redningsarbeidere og ansatte fra nødetatene, 3. Maktpersoner i regjeringssapparatet, 4. Ansatte og tillitsvalgte i Ap.

Oppstart intervjuer

Jeg besluttet tidlig å vente litt med de tøffeste øyenvitneintervjuene, spesielt hva gjelder overlevende fra Utøya. I den første fasen arbeidet jeg/vi utelukkende med fokus på regjeringskvartalet, samtidig som bortimot alle andre jobbet frenetisk med å dekke Utøya-hendelsene. Massakren på Utøya var så ekstrem og omfattende, at de dramatiske hendelsene i regjeringskvartalet kom helt i bakgrunnen.

Til å begynne med begynte jeg på intervjuer med redningsarbeidere og øyenvitner som ankom regjeringskvartalet kort tid etter hendelsene, men som selv ikke ble fysisk skadet eller kjente noen som var blitt det. Men også disse intervjuene var ganske krevende å gjennomføre. Flere av intervjuobjektene hadde sett og forsøkt å hjelpe mennesker med avrevne bein og armer, og opplevd dødsøyeblikket, da livet ikke stod til å redde. Det var ikke intervjuer som det var mulig å bruke kort tid på, for å si det brutalt enkelt.

Gjennom intervjuarbeidet, som startet i begynnelsen av august, ble det tidlig klart at ganske mange av opplysningene som var trykket i norske medier så langt i beste fall var ganske upresise. I økende grad - gjennom første halvdel av august - innså jeg at vi ikke kunne legge til grunn åpne kilder alene på noe punkt. Alle opplysninger måtte ettergås særskilt.

En kompliserende omdreining

Torsdag kveld 28. juli får jeg beskjed via mobiltelefonen min om at noen vil ha kontakt med meg på Skype. Et medlem av hackergruppen Noria venter utålmodig når jeg logger på.

Det første som slår mot meg når jeg logger på klokken 20.22, er et enslig ord.

<xxxxx> test

<Kjetil Stormark> der ja

<Kjetil Stormark> so, whats happening?

<xxxxxx> heh

<xxxxxx> har dumpet begge epostene

Noria-hackerne har funnet flere epostadresser som de mener Anders Behring Breivik har benyttet. Mens jeg arbeidet på spreng med første del av bokprosjektet, hadde hackerne på eget initiativ, uten min innblanding, valgt å hacke to epostkontoer. De er også på sporet av flere kontoer og jager andre elektroniske spor.

Nå ber de meg om å overlevere materialet til politiet, slik at de selv slipper å eksponere hvem de er/var.

Etter å ha brukt natt til fredag 29. juli til å verifisere autensiteten av materialet, og noen få timer neste dag for å drøfte situasjonen med blant annet forlaget og magasinet PLOT (som jeg arbeidet med en sak om hackermiljøet for) tok jeg allerede neste dag kontakt med politiet for å opplyse at jeg satt på materialet og var villig til å overlevere dette til etterforskningsledelsen. Da hadde jeg ikke funnet opplysninger som kunne antyde planer om flere terroraksjoner, men det kunne jo hende at politiet satt med puslebiter jeg ikke kjente noe til.

For å sikre meg at situasjonen ble håndtert skikkelig fra politiets side, etablerte jeg direkte kontakt med politiadvokat Pål-Fredrik Hjort Kraby. Tidlig fredag kveld ble jeg ringt opp av

en politikvinne, som antydte at det kunne bli aktuelt med avhør samme kveld. Halvannen time senere ringte hun tilbake, og slo fast at hun eller noen andre kom til å ta nærmere kontakt med meg.

Men først flere dager senere, seks dager etter at jeg hadde meldt fra til politiet om at jeg satt på materialet, kom det ny henvendelse. Da ble jeg spurt om jeg kunne komme til avhør på Manglerud politistasjon lørdag 6. august.

Tidspunktet fremstod som litt pussig.

På grunn av det eksklusive materialet, begynte fort researcharbeidet å dreie mer i retning av gjerningsmannen og hans bakgrunn og forberedelser til terroraksjonen. Dette førte igjen til to-tre uker med diskusjonsrunder fram og tilbake mellom forlaget og meg, knyttet til hva slags bok det egentlig var jeg skulle lage. Mitt første forslag med en omfattende kapitelskisse, var en todelt løsning. En bok med både tidslinje OG en semibiografisk del om Anders Behring Breivik (ABB).

Avklaringen kom først da Tuva Ørbeck Sørheim tiltrådte som ny sjefredaktør i Kagge forlag 22. august. Etter mye diskusjon, slo vi ideen om et «dobbelprosjekt» fra oss. Forlaget og jeg inngikk deretter en avtale om en ren tidslinjebok. Den viktigste årsaken var at det ville bli rotete å blande sammen det som i realiteten var to selvstendige bokprosjekter. Det ble mye ryddigere å holde de to delene fra hverandre. Ved å gjøre dette, kunne vi i mye større grad lage en tidslinjebok på ofrenes premisser, en bok der gjerningsmannen knapt nok ble identifisert før Breiviks navn ble kjent da han ble pågrepet og senere navngitt på sosiale medier og deretter i de ordinære mediene.

Samtidig besluttet jeg meg for å legge epostmaterialet til side inntil videre, til tross for et stort antall henvendelser fra norske og utenlandske medier som ønsket å invitere til samarbeid. Igjen privatøkonomisk galskap, sett med en frilansers øyne, men likevel en beslutning som jeg står godt for i ettertid. Ved å begynne å trække rundt så tett på saken så tidlig, ville jeg raskt kunne ha kontaminert viktige deler av etterforskningen. Men jeg gjorde så mye research jeg kunne, basert på åpne kilder.

Prosjektet snevres inn - samtidig som ambisjonsnivået heves

Nå som jeg stod igjen med et rent tidslinje-prosjekt, var det viktig for meg å ikke bare skrive en bok som drev med sosialpornografisk fråtsing i overlevendehistorier. Derfor definerte jeg følgende ambisjon for boken:

Boken skal gi en bred skildring av ikke bare hva som skjedde på bakken i regjeringskvartalet og på Utøya, men også hvordan krisen ble håndtert på alle nivåer, fra innsatsleder og opp til statsministerens nivå. Boken skal skildre hvordan Norge taklet den mest dramatiske dagen i Norge siden 9. april 1940.

Jeg besluttet tidlig også å skrive boken med romanens virkemidler, i historisk presens, men likevel med dokumentarbokens krav til etterrettelighet og dokumentasjon. Det ville derfor bli en fotonotebok, og der intervjuene måtte skrives ut i sin helhet for å sikre den nødvendige grad av presisjon og detaljrikdom.

En annen beslutning jeg tok, var at dette skulle være

en tidslinjebok, om det som faktisk skjedde, og ikke om det som burde ha skjedd i stedet. Dvs ikke en bok som forsøkte å gå 22. juli-kommisjonen i næringen. Men

det ville ikke bli noen servil bok. Bare en bok som beskrev det som skjedde 22. juli og den påfølgende «terrorhelgen». Hverken mer eller mindre.

Det stod nå klart for meg, med et forlag som presset på for å få til utgivelse allerede samme høst, at dette kom til å bli et meget arbeidsintensivt prosjekt, for å si det mildt.

Jeg trengte minst en researcher til, for å hjelpe meg med intervjuer. Og jeg trengte flere personer til å hjelpe meg med å skrive ut intervjuer. Mange flere.

Rekrutteringsfasen

1. september ble Carl Astrups engasjement som researcher avsluttet, etter fire ukers arbeid med å bygge et mediearkiv. Da ventet studier på ham i London. Men allerede før den tid, besluttet jeg å engasjere en person til i et prosjektengasjement.

Ved hjelp av eget nettverk og etter å ha søkt etter researcher(e) via Facebook, fant og engasjerte jeg Ola Haram til noen ukers arbeid i prosjektet. I første omgang fikk han den tunge jobben med å intervju overlevende fra Utøya. Jeg tok det meste ellers. Etterhvert gled intervjuarbeidet litt mer over i hverandre, alt etter hvordan vi hadde kontaktnett og praktisk mulighet til å ta de intervjuene som det hastet mest med.

Etterhvert som intervjuene hopet seg opp, ble det en stor utfordring å få gjennomført utskrivingsarbeidet raskt nok til å holde tempoet oppe på skrivejobben. På ny tydde jeg til Facebook og etterlyste personer til utskrivingsjobben. En journalistkollega som senere er blitt ansatt av PST, og som derfor sikkert setter pris på å ikke bli navngitt i denne metoderapporten, tilbød seg å hjelpe. Etter et foredrag på journalistikklinja på Høgskolen i Volda, spurte han studentene om det var noen som var interessert og oppga min epostadresse. Jeg fikk en håndfull henvendelser.

Alle ble etterhvert engasjert. Studentene ble etterhvert også bedt om å lete etter andre studenter som kunne hjelpe.

Utøya-prosjektet



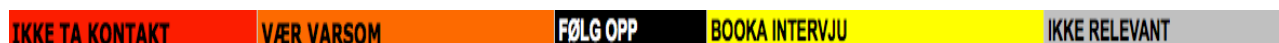
Den delen av intervjuarbeidet der vi brukte mest tid på å drøfte tilnærming og utvalg av intervjuobjekter, var Utøya-delen. Målet var å dokumentere ved hjelp av øyenvitneskildringer hva som skjedde på Utøya, minutt for minutt 22. juli. Dette intervjuarbeidet begynte 19. august. Da turte vi ikke vente lenger, av frykt for at historiene skulle endre karakter på grunn av medieomtale, «smitte» fra andres historier, mv. Det var viktig å sikre oss at historiene var korrekte.

Vi la opp strategien ved først å forsøke å ta kontakt med AUF sentralt. Men da det etter flere uker ikke var mulig å få noe svar, tok vi direkte kontakt med personer med tillitsverv i AUFs lokallag. Vi hadde også flere avsjekksrunder med fylkessekretærene til Arbeiderpartiet, samt fikk god hjelp innledningsvis fra Aps partikontor til å komme i gang.

Ulike tillitsvalgte hadde til en viss grad oversikt over hvem man ikke burde ta kontakt med i første fase. Deretter spurte vi alle vi snakket med om det var personer vi ikke burde kontakte på nåværende tidspunkt, samtidig som vi spurte om navn på personer de trodde ville snakke med oss.

Ved hjelp av et excel-ark, internett, blogger, telefon, epost, twitter, facebook og kildemøter ble listen raskt fylt opp med navn.

Vi ville unngå å prate med mindreårige, da de sannsynligvis ikke ville tilføre noe utover det de eldre på øya hadde å bidra med og det heller ikke var aktuelt å snakke med mindreårige uten at foreldre var tungt involvert. Det ble derfor brukt fargekoder for å organisere det videre arbeidet.



IKKE TA KONTAKT:

Personer vi ikke skulle kontakte. Navn på disse fikk vi blant annet fra lokale AUF-representanter som hadde oversikt over hvem som ikke var klare for kontakt med pressen, i tillegg til andre kilder med inngående kjennskap til miljøet rundt AUF.

VÆR VARSOM:

Først og fremst gjaldt denne kategorien personer under 18 og de vi visste hadde "tøffere" opplevelser enn andre på øya.

FØLG OPP:

Personer vi mente hadde relevans for saken. Vi ønsket å snakke med så mange som mulig fra alle deler av øya for å få et komplett bilde av hendelsesforløpet.

BOOKA INTERVJU:

Tid, sted, kontaktinfo, notater og research.

IKKE RELEVANT:

Personer som var meldt på sommerleiren, men som av en eller annen grunn ikke var tilstede da gjerningsmannen ankom øya.

Excelarket ble delt via Google Docs, slik at vi begge kunne jobbe løpende i dokumentet.

Om etterlatte



Bare i ett tilfelle har jeg/vi gjennomført intervjuer med etterlatte. Da var det researcher Carl Astrup som kjente broren til avdøde Håvard Vederhus, som ble drept ved pumpehuset på Utøya ganske kort tid før gjerningsmannen ble pågrepet.

Etter en forsiktig henvendelse, var det Håwards bror som tok direkte kontakt med meg.

Familien var svært interessert i å bidra til at noen laget en helhetlig fremstilling av hendelsene 22. juli.

Støttekomiteen for 22. juli-ofrene ble forøvrig i en tidlig fase orientert om bokprosjektet.

Kildearbeidet forøvrig

Etterhvert økte det samlede kildegrunnlaget til over 120 muntlige kilder, som alle ble dybdeintervjuet en eller flere ganger i minst en time hver. Hver time opptak representerer syv timer utskrivning, for å gi en antydning om det samlede arbeidsomfanget knyttet til prosjektet.

De aller fleste kildene er helt åpne. Dog har det vært nødvendig å anvende noen få, men viktige, anonyme kilder.

Jeg/vi møtte tidvis en voldsom motstand i arbeidet med boken, spesielt fra Justisdepartementet, Oslo-politiet og Politidirektoratet. Det siste var egentlig litt pussig, tatt i betraktning at man visstnok skulle ha en strategisk målsetning om at det var viktig for politietaten å vinne kampen om sannheten i dokumentarbøkene som var planlagt om 22. juli.

Jeg fikk underveis også vite om epostrunder der folk stadig sjekket med hverandre når vi forsøkte å booke intervjuer. Dette var det flere tilfeller av internt i Arbeiderpartiet og regjeringsapparatet. Det var en voldsom redsel for at det å stille opp ville bli oppfattet som en illojal handling av kolleger. Andre steder var de dypt skeptiske, fordi jeg/vi ville tjene penger på andres tragedie. Dette var angrep som ble opplevd dypt urettferdige, og som var bortimot umulige å forsvare seg mot. Sannheten er en ganske annen, i praksis (se spesielle erfaringer).

Gjennom å bygge relasjoner til folk som anbefalte oss videre og ved å være tydelige på hva slags bok dette skulle være, greide vi å åpne stadig flere dører. Men noen steder måtte jeg bortimot mase så mye at folk til slutt ga etter og ga meg et intervju. Men flere steder opplevde jeg at folk bare la på røret.

Det var tydelig at spesielt mitt omdømme som gravejournalist skremte mange. Det var derfor behov for å bruke mye tid på å etablere gode tillitsforhold til sentrale aktører/ personer.

For en detaljert kildeliste, se side 462 i boken.

Trusler mot politifolk

Under arbeidet med boken, ble jeg klar over at det spesielt internt i Oslo politidistrikt var mange redde politifolk, som fryktet sanksjoner fra sine sjefers dersom de snakket med mediene eller med forfattere som meg.

Gjennom felles bekjente, har jeg arrangert kildemøter med politifolk på steder der det ikke var noen fare for å bli observert.

Jeg har blant annet fått høre rykter og påstander om at det brukes ulovlig telefonavlytting og spaning på kolleger, som jeg foreløpig ikke har festet noen særlig lit til, rett og slett fordi det høres for utrolig ut. Men det sier mye om arbeidsmiljøet at politifolk i fullt alvor mener seg ulovlige avlyttet, mistenkt for å stå bak lekkasjer.

Jeg fikk samtidig høre at politimesteren i Oslo var en del av problemet, gjennom sine opptredener og adferd i tiden etter 22. juli.

Etter at jeg greide å identifisere minst tre, uavhengige eksempler på polititopper i Oslo som har opptrådt på det kolleger opplever som en truende måte, måtte jeg ta et valg. Skulle jeg

forsøke å rekruttere disse som kilder, eller skulle jeg velge å forsøke å gjøre noe med denne ukulturen?

Siden kildetilfanget mitt etterhvert ble såpass bra og jeg ikke trengte å klemme ut absolutt alt jeg kunne fra mine politikilder, valgte jeg å bevare handlingsrom til å kunne gå til 22. juli-kommisjonen med disse opplysningene. Dette i et forsøk på å komme ukulturen til livs. Dette gjorde jeg 28. november.

En tidligere Dagsrevysjef dukker opp

Tidligere Dagsrevysjef Tom Berntzen fra PR-selskapet Corporate Communication har i kulissene vært rådgiver for både Oslo-politiet, Politidirektoratet og visstnok også Nordre Buskerud politidistrikt.

Selskapet har gitt politiet i råd å aldri svare muntlig på spørsmål, og i stedet kreve å få alle spørsmål på epost, for å kunne ha full kontroll på ordlyden. Men rådene har også fått den konsekvens at politiet har begynt å trenere henvendelser, med den konsekvens at mange henvendelser som jeg har gjort, både innsynsbejæringer og et stort antall intervjuforespørslar, aldri er blitt besvart. Dette er ikke bare dårlige råd, kommunikasjonsfaglig sett. Det er også i strid med Forvaltningsloven. Et forvaltningsorgan plikter å svare på alle henvendelser. Det gjelder også epost.

Dessverre har det ikke vært tid til å kjøre noen formell klagesak mot politiet på dette området.

Intervjuteknikk, hobbypsykologer og upubliserbare detaljer

Intervjuene er i all hovedsak gjennomført som «frie fortellinger», der intervjuobjektene fritt har fått fortelle om sin opplevelse av 22. juli - fra start til slutt. Etterpå har vi gått over tidslinjen igjen med dem, og stilt ulike oppfølgingsspørsmål.

I mange sammenhenger har vi følt oss som hobbypsykologer, og har flere ganger måttet legge vekk pennen og diktafonen der vi til de grader har kommet inn i intimsfæren til intervjuobjektene. Det er liten tvil om at mange overlevende og andre berørte ikke i nærheten har fått den hjelpen som de trenger.

Ved henvendelser til Justisdepartementet, for å få til intervjuer med flere av de som var på jobb 22. juli, opplevde vi at infoavdelingen og andre i ledelsen slo fast at flere navngitte personer var åpne for å bli intervjuet, for deretter i direkte kontakt med disse oppdage at så virkelig ikke var tilfelle. Jeg valgte i flere tilfeller å varsle departementet om ansatte som hadde så sterke etterreaksjoner at de burde følges opp i større grad enn det de ble.

Det er også mange detaljer i intervjuene som har vært av en slik art at de ikke kunne brukes på noen måte.

Påkjenningen ved å jobbe med dette materialet, kan på ingen måte undervurderes. Det er også derfor det tyngste intervjuarbeidet måtte deles mellom to personer.

Lekkasjer og nyhetssakene som forsvant

Vi har opplevd mange tilfeller av nyhetssaker som har lekket til mediene, og der lekkasjene dels har blitt opplevd som motprogrammeringstaktikk og dels som utilsiktede

lekkasjer til konkurrerende medier, enten fra intervjuobjekter eller andre som har hatt kjennskap til innholdet i bokprosjektet.

En viktig mentalhygienisk utfordring har derfor vært å innfinne seg med at vi ikke fikk gjort så mye med dette, fra eller til, selv om jeg/vi forsøkte å begrense kjennskapen til hva det var jeg/vi jobbet med.

Samtidig forutsatte tidspresset at jeg måtte involvere et stort antall personer i prosjektarbeidet. Uten det, ville det ikke ha vært mulig å bli ferdig innen utgangen av 2011, slik jeg/vi lyktes med.

Kvalitetssikring og språk

Historien om 22. juli er så sterk og rystende at det var viktig med en gjennomnøktern språkbruk. De få tilfellene der jeg falt for fristelsen til å synde mot dette, ble kyndig slått ned på av sjefredaktør Tuva Ørbeck Sørheim, som var bokens redaktør i Kagge forlag.

Fotoprojekt og rekonstruksjon av tidspunkter

Det ble hentet inn flere hundretalls stillbilder og videoopptak fra ulike fotografer, med tanke på å rekonstruere tidslinjen i detalj.

Mange arbeidsdager med inngående analyse av hvem og hva som syntes på bildene, var viktige bidrag i å stable på beina en detaljert tidslinje. Mitt arbeid på dette viste allerede tidlig at politiet og andre nødetaters tidslinjer umulig kunne stemme.

Telefonlogger/sosiale medier

Alle intervjuobjekter er etterspurt om å gi oss tilgang til telefonlogger og andre kilder som kan verifisere klokkeslett og gi ankerfester for å kryssspeile hendelser. Etterhvert har vi også greid å få tilgang til enkelte offisielle tidslogger fra nødetatene, med ulik detaljerings- og nøyaktighetsgrad.

Det er også gjennomført et eget prosjekt knyttet til sosiale medier, å rekonstruere hva som er blitt tvitret og postet av ulike meldinger på Twitter, Facebook mv. i et forsøk på å rekonstruere sekvensrekkefølger og tidspunkter.

Her har spesielt NRKs twitterarkiv fra 22.7. og de påfølgende dagene vært av stor nytte. Men også her har det vært mange hull, som gjorde det nødvendig å supplere med informasjon også fra mange andre hold.

Dette har gitt tilgang til mye nyttig informasjon, hvorav mesteparten bare er brukt til å kvalitetssikre informasjon som er hentet inn gjennom tradisjonell intervjuvirksomhet.

Skriftlige kilder forøvrig

Det er brukt også et stort antall skriftlige kilder, herunder mye materiale som ikke har vært offentlig tilgjengelig.

For en detaljert kildeliste, se side 462 i boken.

Kildekritikk

Etterhvert som prosjektet utviklet seg, ble vi stadig sterkere klar over bevisste eller ubevisste forsøk på taktisk historiefortelling. Alle enkelthistorier er derfor ettergått, både med tanke på de enkeltvise hendelser som det blir fortalt om, detaljer og tidspunkter.

«Alle historier som blir fortalt fra Utøya, kan umulig stemme», påpekte en sentral Ap-tillitsvalgt overfor oss halvveis i prosjektet. Det betyr ikke nødvendigvis at noen lyver. Men folk kan huske vidt forskjellig fra en så dramatisk hendelse. Det har derfor vært viktig å kunne kvalitetssikre informasjon, så varsomt som overhodet mulig.

Mange har vært såre over å ikke bli trodd på ganske enkle detaljer. Det har også ført til at jeg har brukt mye tid på å gjøre folk trygge på hvordan jeg/vi jobbet med boken.

Åstedsbefaringer

Det er gjennomført mange «åstedsbefaringer», der jeg benyttet både kamera og egen notatblokk for å notere detaljer som kunne bli aktuelle å bruke til skildringer i boken. Slike befaringer er gjennomført ved fire anledninger på landsiden av Utøya, en gang på Utøya (som jeg forøvrig kjenner godt selv, etter å ha vært på leir på øya som tenåring og da vært medlem av vaktstyrken), to ganger i rettssal 828, en gang på ruten som ABB gikk fra kjelleren og opp til rettssal 828 da han ble fremstilt for varetektsfengsling mandag 25. juli, åtte ganger i regjeringskvartalet, en gang ved ABB/morens leilighet på Skøyen i Oslo, og flere befaringer på steder som jeg til slutt endte opp med å IKKE omtale i boken.

Innsynssaker

Det er kjørt to omfattende klagesaker mot hhv Justisdepartementet - om innsyn i Krisestøtteenhetens (KSE) kriselogg fra 22.7. og mot Oslo politidistrikt - om innsyn i stabsloggen og PO-loggen (PolitiOperativ System). Begge saker tapte vi, etter egen runde også hos Sivilombudsmannen for forvaltningen.

Nyheter i boka

Dette er noen eksempler på nyhetspoenger i boken som var ukjente da boken ble gitt ut:

- **Om politiaksjonen Utøya:** Pågripelsen av Breivik tok minst seks minutter, ikke to, fra Beredskapstroppen gikk i land på Utøya. Det var uenighet under pågripelsen av Breivik, krangel om kommandoforhold, problemer med å få start på politibil under utrykningen, uklarhet om oppmøtested, båtfører advarte mot at for mange politifolk gikk om bord i politibåten, uklare kommandoforhold under aksjonen, sambandsstøy underveis mv.
- **Brannbåten i Hønefoss:** Ble utvarslet først e 35 minutter, og årsaken til dette.
- **For første gang:** Datteren til politiinspektør Jan Erik Haugland, Hege Haugland, som ringte sin far fra Utøya da han satt i Oslo-politiets stab og bidro til raskere varsling av Beredskapstroppen, forteller sin historie for første gang, sammen med sin far og mor og sine to nærmeste venninner.
- **Om politiaksjonen Oslo:** Det tok 30 minutter før det ble opprettet koordinering mellom nødetatene i regjeringskvartalet, politifolk hadde ikke nødvendig verneutstyr, flere møtte en tom politistasjon og fikk ikke ut våpen og utstyr, stod i flere timer på sperringer uten sikkerhetsvest, samband, utstyrsbelte og våpen, flere redningsarbeidere arbeidet i høyblokka uten røykdykkerutstyr, uten å vite om

- **Krigshovedkvarter/evakuering:** Ble satt i alarmberedskap 22. juli. Men det ble aldri noen diskusjon hverken i kretsen rundt statsministeren eller i Regjeringens kriseråd om det var aktuelt å bruke krigshovedkvarteret, ei heller mtp en mulig evakuering av regjering og nøkkelpersonell, selv om man lenge fryktet en bombe nr 2.
- **Regjeringens krisehåndtering:** Uklar organisering, sen varsling etter terrorbomben, forfalsker historien i ettertid om et møte i regjeringens kriseråd klokken 1630 den 22. juli som i ettertid er blitt presentert som et internt møte i Justisdep, regjeringens krisesentral ble advart i 2006 mot lokaliseringen, Justisdep. gir uriktig begrunnelse utad av årsaken til at Regjeringens kriseråd flyttet møtested fra UD til Forsvarsdepartementet, Regjeringens kriseråd har aldri noe særlig fokus på det som skjer på Utøya og er mest opptatt av å diskutere hvor de skal drive virksomheten til departementene fra de neste dagene.
- **Politiinformasjon:** Bekymring over mangelfull kvalitet på informasjonen fra politiet. Regjeringens kriseråd klarerte opprettelse av direkte link mellom POD og SMK..
- **Pårørendehåndteringen:** Intens drakamp om pårørendehåndteringen på Sundvolden - der den nasjonale politiledelsen veldig sent prioriterte å sende noen til Sundvolden, samtidig som Politidirektoratet gikk ut med det oppjusterte tallet på «over 80». Det fikk som konsekvens at det var mange pårørende som fikk nyheten om «minst 80 drepte» på Utøya gjennom mediene og ikke fra politiet.
- **Fryktet konkurs:** Sundvolden Hotell og hotelldirektør trodde hotellet selv måtte dekke kostnadene ved driften av pårørendesenteret og fryktet at de ville gå konkurs - psykolog brøt taushetsplikten for å varsle statssekretær om dette.
- **Fryktet Ap-attentater:** Statssekretær Astri Aas-Hansen anbefalt å flytte familien på hemmelig sted. PST fryktet attentater mot sentrale Ap-folk i kjølvannet av Utøya-angrepet. Da AUF-leder Eskil Pedersen blir transportert fra Hønefoss politistasjon, blir han kjørt i en pansret politibil.
- **Tekniske telefeil:** Nødtelefoner fra Netcom-telefoner på Utøya havnet direkte hos Søndre Buskerud politidistrikt i Drammen i stedet for til Nordre Buskerud i Hønefoss pga relefeil ved en av Netcoms basestasjoner ved Tyrifjorden.
- **Mistet livet:** AUF i Oslos leder Håvard Vederhus - fikk beskjed fra politiet om at helikopter var på vei. Historien om hans siste minutter før han ble drept ved pumpehuset, sms-ene, kontakten med foreldrene, som også ringte til Forsvarsdepartementet for å be om at det ble satt inn helikopter.
- **Uklare kommandoforhold:** Forsvarets situasjonssenter overtok kommandoen over Norges væpnede styrker, noe som skapte usikkerhet rundt Norges militære kommandolinjer 22. juli.
- **MS Thorbjørn:** Full oversikt over MS Thorbjørns ferd fra skytingen begynner og gjennom resten av kvelden og natten, de bevegelsene som 22.7.-kommisjonen sier at den vil granske. Kapteinen vurderer å dra ut til Utøya m våpen i hånd for å stanse gjerningsmannen. AUF-ere forsøkte å vinke til M/S Thorbjørn da båten forsvant nordover fra Utøya. Men de lyktes ikke med å få kontakt.
- **Krevde justiskomiteens avgang:** I det første fengslingsmøtet, krevde ABB at Stortingets justiskomite skulle gå av. Ikke regjeringen eller kongehuset. Det reaktualiserer det faktum at det tok tre timer til Stortinget ble sperret av og sikret utvendig etter bombeeksplosjonen 22.7.
- **Garden uforberedt:** Garden, som forsvarssjefen vil at skal ta over ansvaret for krisebistand i hovedstadsområdet, var uforberedt da de ble bedt om bistand 22.7., satte sammen mannskaper som ikke var samtrente og hadde ikke nok sambandssett til alle mannskapene som skulle stå for sikringen av regjeringskvartalet.
- **Få på vakt:** Ikke mer enn ti personer som vaktet hele regjeringskvartalet 22.7. Færre enn vanlig på vakt, selv til fellesferien å være.

- **Besvarte den første telefonen fra ABB:** Assisterende stabssjef Kaare Tiller ved Nordre Buskerud politidistrikt forteller hva han tenkte da han tok imot den første nødtelefonen fra ABB. Tiller fikk inntrykk av at innringeren var psykisk ustabil.
- **Uten godkjenning:** NLA-helikoptre fløy uten formell godkjenning, for å redde liv 22.7.
- **Ingen adgangskontroll:** Først natt til mandag - to og en halv dag etter terrorbomben - blir det iverksatt adgangs- og id-kontroll av hvem som slipper inn i høyblokka. Der ligger det da fortsatt store mengder topphemmelige dokumenter. Disse blir sikret først natt til torsdag, UTEN at politiet blir informert om operasjonen som gjennomføres med bistand fra E-tjenesten og NSM.
- **Spesialstyrkene i FSK:** Ble satt i alarmberedskap, men brukte mange timer på å bli klare til innsats. I tillegg måtte de kjøre i biler til Rygge, fordi ingen helikoptre var tilgjengelige til å hente dem på Rena.

Spesielle erfaringer/tidsbruk og ressursbruk

Dette har endt opp som et usannsynlig mer krevende prosjekt enn det jeg opprinnelig trodde da jeg startet. Arbeidspresset har tidvis vært så stort at jeg har vært fysisk dårlig underveis. Likevel har prosjektet vært så viktig for meg, på så mange plan, at det likevel har vært verdt slitet, en halv million i tapte inntekter i selskapet jeg driver som frilanser (jeg arbeidet underveis uten lønn) og utgifter på en kvart million på toppen av dette, hvorav en vesentlig del måtte dekkes av egen lomme.

I realiteten svidde jeg av hele den oppsparte familieformuen på prosjektet.

Privatøkonomisk holdt jeg nesten på å gå personlig konkurs da boken var ferdigstilt, hvis det ikke var for at TV2 i januar tilbød meg et fem måneders deltidsengasjement med oppstart i midten av januar.

Samtidig er boken det prosjektet jeg er mest stolt over å ha fått til i mitt yrkesaktive liv, og det journalistiske produktet jeg har laget som kommer til å få det lengste livet. Boken har bare fått gode kritikker. Stadig flere kaller boken et standardverk om 22.7.

Det er i særdeleshet to tilbakemeldinger som har rørt sterkest ved følelsene mine i etterkant, og det er:

1. Politifolkene som deltok på Utøya-aksjonen har takket meg for at boken for første gang forteller «hvordan det egentlig var». En av de to politibetjentene som var først framme på landsiden, fortalte til meg at han faktisk gråt da han leste boken. Der stod det nemlig at han reddet liv den kvelden. Han gjorde faktisk så godt han kunne, han også, innenfor de rammevilkårene som rådet.
2. Broren til avdøde Håvard Vederhus, som takket meg for at boken ga flere svar enn det de noen gang hadde fått fra politiledelsen.

Hendelsene 22. juli vil prege Norge i tiår framover. Det vil forme en hel generasjon. Under rosemarkeringen på Rådhusplassen i Oslo, lovet statsminister Jens Stoltenberg mandag 25. juli «aldri mer 22. juli», på samme måten som våre besteforeldre sa «aldri mer 9. april».

I praksis viser det seg imidlertid at den åpenheten og den ærligheten som ble lovet etter 22. juli, har blitt mangelvare. Da er dybdeborende journalistikk stadig viktigere som en motvekt. Den politiske fristelsen til å sminke en ubehagelig virkelighet er stor, når stadig flere frykter for jobbene sine når det nærmer seg tidspunktet for at 22. juli-kommisjonen

skal legge fram sine konklusjoner i august. Det kan også hende at regjeringens framtid står på spill.

Historien om 22.7. er ennå ikke skrevet. Vi har såvidt bare kommet i gang.

Kongsberg, 18. januar 2012

Kjetil Stormark